

УДК (470+571; 477)355, 01, 930, 1, 2014-2025

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.14>

ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Лисенко Олександр,

Член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу воєнно-історичних досліджень
Інституту історії України НАН України
ORCID ID: 0000-0002-4003-6433

Пилипів Ігор,

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0001-7569-069X

У статті розкриваються особливості історієписання, об'єктом якого виступає сучасна війна Російської Федерації проти України, що почалася у 2014 році, але ще не завершилася. За більш як десять років накопичилася велика кількість різноманітних наукових, публіцистичних та археографічних публікацій. У такий спосіб формується історичний наратив, що відображає різні концепції та візії представників української та зарубіжної спільноти науковців.

У статті міститься інформація про інституційні кроки, спрямовані на створення передумов для формування творчих колективів, які опрацьовують воєнну проблематику, аналізуються видання, підготовлені українськими та зарубіжними дослідниками. Серед них – співробітники Національного університету оборони України, які на систематичній основі акумулюють емпіричні матеріали та інформують суспільство про перебіг воєнних дій на фронті та героїчну боротьбу ЗСУ проти ворога. Розкриваються підходи українських істориків до студіювання антиукраїнської колоніальної політики російського імперіалізму та гібридні акції Москви, спрямованої проти України, простежується історична тяглість збройного протистояння Росії та України, початки якої сягають XII сторіччя. Політологічний зріз українсько-російських антагонізмів розглянуто у кількох колективних працях, виданих Інститутом політичних і етніонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Цікавою є серія видань Інституту історії України НАНУ, в яких висвітлюються актуальні питання української історії та сучасності в контексті українсько-російського протистояння та подій, пов'язаних з російсько-українською війною 2014–2025 рр. Зазначається, що багато публікацій з тематики російсько-української війни вийшло в різних країнах світу. У багатьох аналітичних публікаціях запропоновано цікаву компаративістську платформу для військово-політичної характеристики сучасних Росії та України, проаналізована еволюція російської імперської ідеї, подано характеристику ідейних основ сучасних російських внутрішньо- та зовнішньополітичної доктрин, в основі яких лежить російський шовінізм, ксенофобія, позиціонування «ворогів» та експансіоністський курс щодо сусідніх держав, які Москва вважає власною сферою впливу, акцентується увага на її імперських альянсах. Міждисциплінарний характер наукових студій забезпечує стереоскопічний погляд на нинішню війну як синтечне, багатомірне явище та її наслідки.

Ключові слова: російсько-українська війна, Україна, Збройні сили України, окупація, російський імперіалізм, історіографія.

Lysenko Oleksandr, Pylypiv Ihor. The Russian Federation's war against Ukraine. A historical overview

The article reveals the peculiarities of historiography, the object of which is the modern war of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014 but has not yet ended. Over more than ten years, a large number of various scientific, journalistic and archeographic publications have accumulated. In this way, a historical narrative is formed, reflecting different concepts and visions of representatives of the Ukrainian and foreign community of scientists.

The article contains information on institutional steps aimed at creating the prerequisites for the formation of creative teams that study military issues, and analyzes publications prepared by Ukrainian and foreign researchers. Among them are employees of the National Defense University of Ukraine, who systematically accumulate empirical materials and inform society about the course of military operations at the front and the heroic struggle of the Armed Forces of Ukraine against the enemy. The approaches of Ukrainian historians to the study of the anti-Ukrainian colonial policy of Russian imperialism and Moscow's hybrid actions directed against Ukraine are revealed, and the historical continuity of the armed confrontation between Russia and Ukraine, the beginnings of which date back to the 12th century, is

traced. A political scientific cross-section of Ukrainian-Russian antagonisms is considered in several collective works published by the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine. An interesting series of publications by the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, which highlight topical issues of Ukrainian history and modernity in the context of the Ukrainian-Russian confrontation and events related to the Russian-Ukrainian war of 2014–2025, is interesting. It is noted that many publications on the subject of the Russian-Ukrainian war have been published in different countries of the world. Many analytical publications offer an interesting comparative platform for the military-political characterization of modern Russia and Ukraine, analyze the evolution of the Russian imperial idea, provide a description of the ideological foundations of modern Russian domestic and foreign policy doctrines, which are based on Russian chauvinism, xenophobia, the positioning of "enemies" and an expansionist course towards neighboring states, which Moscow considers its own sphere of influence, and focus on its imperial allusions. The interdisciplinary nature of scientific studies provides a stereoscopic view of the current war as a synthetic, multidimensional phenomenon and its consequences.

Key words: Russian-Ukrainian war, Ukraine, Armed Forces of Ukraine, occupation, Russian imperialism, historiography.

Мета статті – проаналізувати основні наукові публікації українських та зарубіжних істориків, в яких висвітлюються причини, перебіг та перспективи російсько-української війни (2014–2025 рр.).

Виклад основного матеріалу. Війна Росії проти України триває вже понад 10 років. З цей час склався великий пласт наукової та публіцистичної літератури, присвячений різним її аспектам. Український сегмент публікацій доволі часто позначений емоційним забарвленням, однак він містить величезний емпіричний масив, що віддзеркалює усі рівні подій: від політичних рішень керівництва різних держав до епізодів повсякденного побутування цивільного населення і бойових буднів військовослужбовців ЗСУ.

Ще напередодні масово вторгнення російських військ колектив дослідників Національного університету оборони України підготував узагальнену працю «Біла книга Антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)», яка містить характеристику військово-політичних чинників і стислий виклад перебігу першого періоду протистояння, аналіз уроків діяльності Збройних Сил України й охоплює події в українському Донбасі та Криму [1]. Праця насичена не тільки унікальними даними, а й аналітичними узагальненнями, важливими теоретико-концептуальними положеннями. Вона перекладена англійською мовою і презентована у штаб-квартирі НАТО у Брюсселі.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» з метою систематичного інформування суспільства про діяльність Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, стан виконання заходів розвитку, забезпечення обґрунтованості рішень органів військового управління з питань національної безпеки і оборони, а також військового будівництва видається Інформаційний бюлетень «Біла книга». 16-й випуск інформаційного бюлетеня «Біла книга 2021. Оборонна політика України» присвячений питанням реалізації державної політики з питань національної безпеки [2].

Після окупації Кримського півострова в частини Донецької та Луганської областей з'явилося чимало видань, у яких здійснено ретроспективний аналіз українсько-російських відносин на тривалих часових відрізках, феноменології рашизму та «руського міра», природи антиукраїнської колоніальної політики російського імперіалізму, гібридних акцій Москви, спрямованих проти України. Їх авторами стали переважно історики – Василь Ткаченко, Лариса Якубова, Юрій Щербак, Володимир Головка та інші дослідники [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Монографія Григорія Перепелиці «Україна – Росія: війна в умовах співіснування» вирізняється з-поміж інших спробою комплексного аналізу російсько-українських відносин та ключових тенденцій їхньої еволюції крізь призму конфліктогенної парадигми [10]. Автор формулює зважені оцінки, прогнози можливого розвитку подій та вказує на міжнародні наслідки російсько-українського протистояння.

У праці Віктора Брехуненка, Володимира Ковальчука, Михайла Ковальчука, В'ячеслава Корнієнка простежується історична тяглість збройного протистояння Росії та України, що сягає XII сторіччя [11]. Авторська концепція полягає у доведенні того, що саме війни як втілення постійних агресивних планів Московії/Росії щодо заволодіння українськими землями визначали головну вісь російсько-українських стосунків упродовж багатьох століть.

У книзі директора Українського наукового інституту Гарвардського університету Сергія Плохія «Російсько-українська війна: повернення історії» розкривається цілий комплекс проблем українсько-російських відносин у минулому і сучасному: еволюція російської імперської ідеї, автократичні тенденції в російському державотворенні, ядерний вектор міжнародної політики та Україна, гарантії її

національної безпеки, проєкт «Новоросія», перебіг подій після широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну і позиція західних держав. Авторські характеристики окремих явищ та дійових осіб цього протистояння спираються на великий корпус джерел і вирізняються точністю формулювань, оцінок та об'єктивністю [12].

Політологічний зріз українсько-російських антагонізмів розглянуто у кількох колективних працях, виданих Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України [13; 14]. У першій із вказаних монографій російсько-українське протистояння до 2020 р. трактується як «конфлікт», адже саме така дефініція домінувала у західному науковому дискурсі. Натомість у другій книзі аналізуються ідеологічні конструкти й утопії, що обрамлювали імперський курс Москви і його сповзання від експансіоністських тенденцій до відкритої війни проти України.

У кількох виданнях, підготовлених фахівцями Інституту всесвітньої історії та Інституту історії України НАНУ, висвітлюються міжнародні аспекти російсько-української війни. В «Аналітичному альманасі «Російська імперська державність: сучасні міжнародні виміри» авторський колектив здійснив анатомію історичних та ідеологічних засад російського імперського дискурсу та державності, рельєфно окреслив його колоніальну сутність щодо України [15].

Степан Віднянський і Андрій Мартинов розглянули у своїй монографії комплекс питань, пов'язаних зі ставленням різних держав світу (європейських, азійських, північноамериканських) до російсько-української війни, організацією допомоги Україні з боку північноатлантичної спільноти, новими обрисами європейської системи колективної безпеки, діями ООН та української дипломатії, спрямованими на припинення війни та встановлення справедливого миру [16].

У праці Алли Киридон і Сергія Трояна висвітлюються особливості зовнішньої політики України у контексті російсько-українських відносин, імперської політики та агресивних дій Російської Федерації проти суверенних держав пострадянського простору – Грузії (серпень 2008 р) та України (2014–2023 рр.) [17].

Незадовго до вторгнення військ РФ відомий вчений і державний діяч академік В. Горбулін опублікував працю «Як нам перемогти Росію у війні майбутнього», в якій міститься характеристика вузлових проблем російсько-українських відносин і викладено варіанти ймовірного розвитку подій. Автор чудово обізнаний не тільки з тонкощами політичного закулісся, а й з питаннями стратегічного планування та специфікою оборонного комплексу. Частина прогнозів ученого стала реальністю з початком широкомасштабного вторгнення російської армії в Україну. Вказана праця є свідченням на користь того, що військово-політичне керівництво держави має уважно ставитися до рекомендацій та прогнозів представників інтелектуальної еліти і враховувати їх задля зміцнення національної стійкості та безпеки [18].

Інститут історії України НАН України в 2022 році започаткував багатотомну серію під назвою «ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками» в якій розглядається російсько-українське протистояння упродовж віків. На конкретних історичних фактах розглядаються причинно-наслідкові зв'язки неоімперського проєкту на підпорядкування пострадянського простору в нову російську імперію. На широкому історичному матеріалі подаються й тлумачаться глобальні виклики, геополітичні макроконтексти міжнародних відносин і євроінтеграційних перспектив сучасної України [19]. За сприяння Фонду Катедр Українознавства (США) на цей час вийшло три томи цієї серії.

В «Українському історичному журналі» для висвітлення зазначеної проблематики у 2022 році створено спеціальну рубрику «Російсько-українська війна: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції». Зроблено перші спроби концептуалізації та розгляду теоретико-методологічних аспектів фундаментальних досліджень [20; 21; 22; 23].

У виданні «Україна дипломатична» (випуск XXIII) розміщено концептуальні статті про війну Росії проти України багатьох авторів [8]. Зокрема, П. Гай-Нижник подає авторську періодизацію й характеристику російсько-української війни, яка дещо відрізняється від періодизації, запропонованої В. Грицюком О. Лисенком та іншими військовими істориками [24, с. 10–14.].

Згідно з дорученням Головнокомандувача Збройних сил України від 26 березня 2022 р. № 6820/с створено воєнно-історичну комісію зі збору й узагальнення матеріалів, аналізу фактів і подій війни та розробки на їхній основі воєнно-історичних викладів (починаючи від моменту широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р.). Матеріали, підготовлені на підставі опрацьованих у науково-дослідному центрі воєнної історії Національного університету оборони України щоденних звітів з узагальнення здобутого під час відбиття збройної агресії Росії бойового досвіду, інформаційно-аналітичних довідок групи моніторингу ситуації й аналізу змін

воєнно-політичної, воєнно-стратегічної обстановки, а також результатів роботи воєнно-історичної комісії акумулюються у щомісячних «Воєнно-історичних описах російсько-української війни» [25].

Військові спеціалісти щоденно фіксують перебіг подій на фронті та публікують такі хроніки в інформаційному бюлетені Національного університету оборони України ім. І. Черняховського [26]. О. Чудновець, П. Сенько, А. Бондарук випустили «Хроніку війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах» у 2022 р. [27]. Дар'я Бура, Олександр Красовицький видали тритомник «Хроніка війни. 2014–2020. Том 3. П'ять років гібридної війни» [28].

Своєрідним та інформаційно насиченим джерелом для вивчення російсько-української війни є проєкт «Дванадцять місяців війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Володимира Зеленського» [29, 30] та «Другий рік війни. Березень, квітень, травень. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України» [31].

У довідковому виданні «Російсько-українська війна. Енциклопедичний глосарій» зафіксовано перші напрацювання наукового тезаурусу, що відображає різні аспекти російсько-українського протистояння. У першій частині праці опубліковано авторські тексти, які в першому наближенні відтворюють панораму причин, природи, характеру, основних фаз російсько-української війни та її рецепції в енциклопедичному просторі. Друга частина є банком ключових термінів, важливих для осмислення вказаної проблематики [32].

Чимало публікацій з тематики російсько-української війни вийшло в різних країнах світу. Однією з найбільш насичених емпіричними матеріалами та їхньою концептуалізацією слід вважати працю Пола Д. Аньєрі, який запропонував цікаву компаративістську платформу для військово-політичної характеристики сучасних Росії та України [33].

У монографії Марлен Ларуель подано характеристику ідейних основ сучасної російських внутрішньо- і зовнішньополітичної доктрин, в основі яких лежить російський націоналізм/шовінізм, ксенофобія, позиціонування «ворогів» та експансіоністський курс щодо сусідніх держав, які Москва вважає власною «сферою впливу» [34].

Лоуренс Фрідман проаналізував історичну політику Кремля, в основі якої він акцентує увагу на імперських алюзіях і спробах практичної реінкарнації «світової держави» [35]. Над спробами Путіна стати продовжувачем справи першого російського імператора Петра I розмірковує Ендрю Рот [36].

Британський журналіст і письменник, кореспондент *The Guardian*, Люк Гардінг, який став посереднім свідком подій лютого 2022 р., їздив у «гарячі точки» та фіксував факти, написав на їх основі книгу «Вторгнення. За лаштунками кривавої війни Росії та боротьби України за виживання» [37]. Незважаючи на те, що це видання підготував не професійний науковець, воно сприймається як детальне документальне історичне свідчення першого року війни, що поєднує політологічну аналітику з військовою хронікою, а повсякденний вимір війни з її соціальною характеристикою «знизу». Текст наповнений реальними епізодами протистояння, що ілюструють російський геноцид в Україні, а також самовідданість українських воїнів та цивільних громадян у боротьбі за власну свободу і державу.

Широку ретроспективу російсько-американських відносин в епоху, що настала після завершення «холодної війни», розгорнув у своїй монографії М.Е.Саротт [38]. Він переконливо показав, у який спосіб Путін втілював свою ідею відродження нової Російської «наддержави» і як це поставило під загрозу систему колективної безпеки у світі. Становлення путінського авторитарного режиму і його експансіоністського курсу щодо країн пострадянського простору зробив об'єктом свого дослідження Стівен Лі Маєрс [39].

Райар Менон і Ойген Румер розглядають події в 2014-2015 років ще в парадигмі «конфлікту в Україні» [40]. Вони показують, як конфігурація сил провідних гравців на геополітичній шахівниці після «холодної війни» сприяла формуванню імперських тенденцій у зовнішній політиці Кремля і чому Путін вирішив реалізувати свій план щодо України на практиці.

Підвищений інтерес до війни в Україні Тімоті Снайдера обумовлений його тривалими студіями з історії центрально-східноєвропейського регіону, зокрема долі «кривавих земель» (до яких він відносить і Україну) під час Другої світової війни. У 2019 році з'явилася його праця «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка», в якій аналізуються складні геополітичні пасьянси, що, зрештою, уможливили російське вторгнення в Україну 2014 року [41].

Цикл публікацій західних авторів присвячений подіям у Криму і Донбасі, спробам творення так званої «Новоросії» на захоплених російськими регулярними військами та проксі-формуваннями територіях [42; 43; 44].

У праці філософа Стенлі Джейсона «Як діє фашизм. Політика «ми» і «вони» [45]. простежуються сучасні процеси, пов'язані зі сповзанням деяких країн до елементів фашизму через вигадкування

«славетного минулого», на противагу реальним історичним подіям, боротьбу з інтелектуальним середовищем та опонентами, спроби ієрархічної побудови суспільства, використання ЗМІ як інструментів пропаганди на користь однієї суспільної групи чи політичної партії, позиціонування «своїх» і «чужих». Автор показує на численних прикладах, як фашистські політики намагаються штучно інспірувати у суспільстві паніку, нав'язати власні світоглядні стереотипи і моделі поведінки, дискредитувати здобутки і цінності ліберальної демократії, а також вказує на загрози таких дій для майбутнього. Показуючи ознаки і вияви фашизму у США, Угорщині та інших країнах, дослідник, однак, практично оминув аналогічні процеси в Росії, обмежившись кількома малоінформативними згадками про гендерний сегмент проблеми [45, с. 51].

Аналітика широкого кола проблем українсько-російських відносин наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя представлена публікаціями у періодичних наукових виданнях і таблоїдах.

Обставинам підписання Будапештського меморандуму і його наслідків для України в майбутньому, ролі США в цьому процесі присвячена стаття Лари Джеймс, Едварда Вонга, Майкла Кроулі [46].

Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році, що поклала початок російсько-українській війні, стала об'єктом інтерпретацій Спенсера Кімбалла [40]. У кількох публікаціях простежується початковий етап широкомасштабного вторгнення російської армії в Україну 24 лютого 2022 р. [47]. Значна кількість матеріалів містить інформацію про бої за Київ [48], Харків [49], Маріуполь [50; 51; 52; 53; 54] та інші міста України.

Михайло Забродський, Джек Ватлінг, Олександр Данилюк та Нік Рейнольдс підготували аналітичний огляд перебігу воєнних дій в Україні за час від лютого до липня 2022 р. Попри те, що матеріал побудований на відкритих джерелах, він має важливе значення для акумуляції емпіричного підґрунтя наступної фази наукового осмислення подієвого полотна у формі концептуальних побудов та практичних рекомендацій [55].

Геноцидальні дії російських військових на території України відображені у публікаціях Юсура Аль-Хлоу, Маші Фроляк, Дмитрія Хавіна, Крістофа Коттлі, Хейлі Віллеса, Александра Кардіа, Наталі Рене, Малахі Брауна та інших авторів. Цінність таких публікацій полягає в тому, що вони об'єктивно формують неспростовну доказову базу для майбутніх судових процесів над російськими воєнними злочинцями [56].

Не обійдена увагою і проблема українських біженців за кордоном та внутрішньо переміщених осіб в Україні [57; 58; 59]. Ситуація у цій сфері більшістю дослідників окреслюється дефініцією «гуманітарна катастрофа».

Світову наукову спільноту вражають масштаби знищення росіянами історико-культурної спадщини України, частина якої перебуває під охороною ЮНЕСКО [60; 61].

Варто особі зупинитися на репрезентації праці американської політологині Рейчел Меддоу «Прорив. Корумпована демократія, держава вигнанка Росія і найбагатша, найбільш руйнівна промисловість на земній кулі», перекладеної і виданої в Україні 2020 року [62]. Відштовхуючись від переконливої аргументації економічної стратегії Кремля, що спирається на експорт вуглеводневих енергоносіїв, дослідниця показує, як російський нафто-газовий «спрут» оплітає центри ухвалення рішень у різних країнах світу, насамперед Сполучених Штатах Америки, представників політичної еліти та недержавних інституцій своїми «щупальцями» і впливав на конфігурацію міжнародних відносин, у яких Кремль почувався світовим гравцем. У праці йдеться про «намагання президента Російської Федерації задусити в газопровідних «обіймах» ресурсно залежну Європу» а також наголошується, що «демократичним урядам слід якнайшвидше накинути надійні законодавчі віжки на шию нафтогазової галузі, інакше одного дня ми втратимо не лише демократію, а й планету. Авторка висвітлює спроби Москви обходити санкції, накладені у зв'язку з її агресією проти України, аналізує технології, які вона при цьому використовує. Особливістю авторської концепції є двовимірна проєкція засилля нафто-газового капіталу та його лобі одночасно і на Російську Федерацію, і на Сполучені Штати Америки. Це уможливило реконструкцію об'єктивної і стереоскопічної картини, критичні оцінки не тільки нинішньої ситуації, а й майбутніх перспектив, політичних, економічних, екологічних та гуманітарних наслідків домінування вуглеводневого підприємництва у структурі світової економіки та окремих держав.

Концептуальні підходи зарубіжних експертів до аналізу подій сучасної війни Російської Федерації проти України характеризують співробітники Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса [51] Автори цього колективного проєкту схарактеризували визначальні тенденції осмислення феноменології російсько-українського протистояння у США, Великій Британії, Франції, Німеччині, Польщі, Греції, Італії, з'ясували зони консолідованого бачення та розходження у трактуванні певних подій, розкрили особливості відображення вказаної теми у західному інформаційно-медійному просторі.

Важливим інформаційним джерелом, що віддзеркалює широкий спектр подій, зокрема бачення ситуації російським військово-політичним керівництвом, його союзниками та країнами з невизначеною позицією, стали підготовлені Інститутом вивчення війни (Institute for the Study of War) щоденні синтетичні звіти, в яких висвітлюється перебіг подій в Україні та довкола неї [63].

Висновки. Огляд літератури дає підстави констатувати величезний сплеск зацікавлення історією українсько-російських відносин, колоніальної політики Росії щодо сусідніх народів і країн і власне війною РФ проти України, що почалася 2014 року. Водночас широкий спектр дискусійних проблем у цій тематичній ніші створює широке поле для авторських інтерпретацій, концептуальних побудов, відмови від одних дефініцій (наприклад, «українська криза», «український конфлікт» тощо) на користь інших («російсько-українська війна», «війна Російської Федерації проти України»), відповідність яких реаліям покаже тільки час. Дослідження російсько-української війни набуває ще більшої актуальності з приходом нової адміністрації у Сполучених Штатах Америки на чолі з президентом Д. Трампом та його прагненням зупинити цю війну. З розвитком подій очікується збільшення наукових публікацій, присвячених різноманітним політичним аспектам героїчних зусиль українців та Збройних Сил України в захисті суверенітету та незалежності України. Однак лише завершення цього екзистенційного протистояння сформує основу для глибоких, виважених і всебічних оцінок різних аспектів війни та її політичних, економічних, соціальних і гуманітарних наслідків.

Література:

1. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) [під заг. ред. І. Руснака] Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 162 с.
2. Біла книга 2021. Оборонна політика України. / Голова робочої групи І. Руснак. Київ, 2022. 119 с.
3. Ткаченко Василь. Україна – Росія: на сконі «пропащого часу». Вид. друге, Публіцистика. Київ : Вид-во «Політія», 2019. 547 с.
4. Ткаченко Василь. Рашизм: ліцензія на геноцид. Есеї. Науково-популярне видання. Київ : Вид-во «Політія», 2023. 348 с.
5. Якубова Лариса. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2018. 382 с.
6. Якубова Лариса. Рашизм: звір з безодні. Київ : Академперіодика, 2023. 318 с.
7. Якубова Лариса. До свободи крізь вогонь: Україна проти рашизму. Київ : ТОВ «Видавництво Кліо», 2023. 430 с.
8. Щербак Юрій. Вбити імперію зла: Росія – вічний ворог України. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 296 с.
9. Головка В. Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України. Відп. ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України, 2023. 602 с.
10. Перепелиця Г.М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2017. 880 с.
11. Брехуненко Віктор, Ковальчук Володимир, Ковальчук Михайло, Корнієнко Вячеслав. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII – XXI ст. / Видання друге. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського, 2018. 248 с.
12. Плохій Сергій. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків,.: КСД, 2023. 400 с. (Праця перекладена з англійського видання: Plokhyy Serhii. The Russo-Ukrainian War: The Return of History. New York : W.W.Norton and Company, 2023. 400 p.).
13. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. / за ред. В. Кулика. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2020. 328 с.
14. Удавана Росія: імітація величчя і могутності / Зеленько Г. (керівник проекту, науковий редактор), Лісничук О., Нагірний В., Павленко І., Рябчук М., Стародуб А. Ніжин : Видавець Лисенко М.М., 2024. 288 с.
15. Російська імперська державність: сучасні міжнародні виміри Аналітичний альманах / заг ред. д.і.н., проф., члена-кореспондента НАН України Кудряченка А.І. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії України НАНУ», 2023. 332 с.
16. Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство : монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с.
17. Киридон А. Троян С. Українська пастка для російського Левіафана. Київ : Ніка-Центр, 2023. 400 с.
18. Горбулін Володимир. Як нам перемогти Росію у війні майбутнього. 2-е вид. Київ : Брайт Букс, 2021. 243 с.
19. ПЕРЕЛЮМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. – Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2022. – 802 с.; іл.
20. Грицюк Валерій, Лисенко Олександр. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. № 2(569). С. 5–33.
21. Грицюк В.М., Лисенко О.С. «Мінне поле» дефініцій: деякі проблеми методології студіювання гібридної війни РФ проти України. *Українське військо: основні етапи боротьби за державну незалежність України: Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції*. (Київ, 26 листопада 2021 р.) Київ, 2021. С. 39–41.
22. Лисенко О.С. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень. (За матеріалами доповіді на засіданні Президії Національної академії наук України 25 травня 2022 р. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 7. С. 95–98.

23. Грицюк Валерій, Лисенко Олександр. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. № 2(569). С. 10–14.
24. Гай-Нижник П. Війна за життя. Україна дипломатична. Випуск XXIII. Науковий щорічник. Київ, 2022. С. 32–53.
25. Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий – березень 2022 року) Київ : Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, 2022. 114 с.
26. Хроніки війни, частини 1 – 7 (російсько-українська війна), інформаційний бюлетень. Київ, Національний університет оборони ім. І. Черняховського, 2022. 228 с.
27. Чудновець О, Сенько П, Бондарук А. Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах. Лютий-грудень 2022 р. Київ : Видавничий дім «ВДЕФ-Україна», 2023. 440 с.
28. Дар'я Буря, Олександр Красовицький. Хроніка війни 2014-2020. Том 3. П'ять років гібридної війни. Харків, 2021. 478 с.
29. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського / упорядник О.В. Красовицький та інші. Харків : «Фоліо», 2022. 384с.
30. Дванадцятий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського / упорядник О.В. Красовицький та інші. Харків : «Фоліо», 2022. 362 с.
31. Другий рік війни. Березень, квітень, травень. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України. Харків : Фоліо, 2024. 464 с.
32. Російсько-українська війна. Енциклопедичний глосарій. Випуск 1 / Упор. А.Киридон та ін. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2024. 352 с.
33. D'Anieri, Paul, «Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War». Cambridge, UK, 2019.
34. Laruelle Marlene, «Russian Nationalism Imaginaries, Doctrines and Political Battlefields». London and New York, 2019.
35. Freedman Lawrence, «Spirits of Tge Past. The Role jf History in the Russia-Ukraine War», *Comment Is Freed*, June 12, 2022. URL: https://samf.substack.com/p/spirits-of-the-past?s=w&utm_medium=web.
36. Roth Andrew, «Putin compares himself to Peter the Great in quest to take back Russian land», *Guardian*, June 10, 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/10/putin-compares-himself-to-peter-the-great-in-quest-to-tare-back-russian-land>.
37. Гардінг Люк. Вторгнення. За лаштунками кривавої війни Росії та боротьби України за виживання./ Переклад з англ. І.Возняка. Харків: Видавництво Vivat, 2023. 352 с. Перекладено за виданням: Harding, Luke. Invasion/ The Inside Story of Russian Bloody War and Ukraines Fight for Survival. New York : Vintage Books, 2022. 316 p.
38. Sarotte M.E. Not One Inch: America, Russia and the Making of Post-Cold War Stalemate. New Haven and London, 2021.
39. Myers Steven Lee, «The New Tsar: The Rise and Rign of Vlsdimir Putin». New York, 2015.
40. Menon Rajan and Rumer Eugene. «Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order». Cambridge MA and London, 2015.
41. Snyder Timothy, «The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America». New York, 2019.
42. Tkacheva Olesya and Oberholtzer Jenny, «Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine». Santa Monica, CA, 2019.
43. Laruelle, Marlene, «Back from Utopia: How Donbas Fighters Reinvent Themselves in a Post-Novorossia». *Nationalities Papers* 47. No5 (2019). 719–733.
44. Kuzio, Taras, «Putin's War against Ukraine: Revolution, NationalismM and Crime». Toronto, 2017.
45. Стенлі Джейсон. «Як діє фашизм. Політика «ми» і «вони» / Переклад з англ. Я. Войтка. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2024. 200 с. Перекладено за виданням: How Fascism Works The Politics of Us and Them by Jason Stanley.
46. Jakes Lara, Wong, Edward and Crowley, Michael, America's Road to the Ukraine War. *New York Times*. April 24, 2022.
47. Kimball Spenser, «Bound and Treaty: Russia, Ukraine and Crimea». *Deutche Welle*. November 11, 2014.
48. Edmonds Jeffrey, «Start with the Political: Explaining Russia's Bungled Invasion of Ukraine». *War on the Rocks*. April 28, 2022. URL: <https://warontherocks.com/2022/04/start-with-the-political-explaining-russia's-bungled-invasion-of-ukraine/>.
49. «Russia's War in Ukraine: Military and Inteligence Aspects», 1 «Oh, How They Lied. The Many Times Russia Denied Ukraine Invasion Plans», *Poligraf.Info*. March 9, 2022. URL: <https://www.poligraf.info/a/fact-check-russia-lies-ukraine-war/31745164.html>.
50. Sonne Paul, Khurshudyay Isabelle, Morgunov Serhiy, «Battl for Kyiv: Ukrainian valor, Russian blunders combined to save the capital». *Washington Post* August 24,2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-secursty/interactive/2022/kyiv-battl-ukraine-survival/>.
51. Loch Jack, «The Kharkiv Resistance Has Already Begun». *Foreign Policy*, February 24, 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/24/russia-ukraina-war-resistance-kharkiv/>.
52. «Ukrainian forces reach Russian border near Kharkiv», May 16 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qZVb-N6GGUHs>.
53. Davidzon Vladislav, «The Defenders of Mariupol», *Tablet*, May 17, 2022. URL: <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/defenders-of-mariupol-azov>.
54. Davidzon Vladislav, «Russia-Ukrsine war 21000 civilians killed, major of Mariupol estimates?» *Jerusalem Post*, April 19, 2022. URL: <https://www.jpost.com/international/article>.
55. Zabrodskyi, Mychaylo, Watling, Jeck, Dr., Danylyuk, Oleksandr V., and Reynolds, Nick. «Preliminare Lessons in Conventional Warfinding from Russia's Invasion of Ukraine: Februlare – July 2022» London: Royal United Services Institute for Defence Studies,2022, 1.

56. AL-Hlou Yousur, Froliak Masha, Khavin Dmitriy, Koettl Christoph, Willis Haley, Cardia Aleksander, Reneau, Natalie, and Browne Malachy. «Caught on Camera, Traced by Phone: The Russian Military Unit That Killed Dozens in Bucha». *New York Times*, December 22, 2022.
57. «Ukraine War Biden accuses Russian troops of committing genocide in Ukraine». *BBC News*. April 13, 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-61093300>.
58. Carter Dylan, «Tragedy and utter desolation Ukraine refugees in Brussels tell their story». *Euronews*. February 26, 2022. URL: <https://www.brusselstimes.com/212576/tragedy-and-utter-desolation-ukraine-refugees-in-brussels-tell-their-story>.
59. «Putin Knows What He's Doing with Ukrainians Refugees. This is The World's Big Test», *New York Times*, April 1, 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/01/opinion/ukraine-russia-war-refugees.html>.
60. Besheer Margaret, «Ukraine's Cultural Heritage Under Attack, Official Says», *Voice of America*. July 15, 2022. URL: <https://www.voanews.com/a/ukraine-s-cultural-heritage-under-attack-official-says/6661269.html>.
61. Institute for the Study of War. Press ISW. Aug 15, 2022. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-updates> (last accessed: 25.02.2023).
62. Меддоу Рейчел. Прорив. Корумпована демократія, держава-вигнанка Росія і найбагатша, найбільш руйнівна промисловість на земній кулі. / Пер. з англ. А. Акуленко. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2020. 560 с.
63. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. / За ред.: В. Кулика. Київ : ІПЕНД, 2020. 328 с.